

ÉLŐSZAVA, A FELEJTHETETLEN

Szerkesztő és olvasó egyként megbocsásson, ha nem rekviem és nem méltatás kegyeletes hangját hallja csendülni ezekből a túl személyes vonatkozású profán sorokból. De most úgy érzem, hűbben dobog haza a szív, hogyha az Ő felejtethetlen élőszavára fülel vissza — szelleme sugallatára? —, a sugalmazás eredőjére. Igen, a szomorú negyvenedik év előhangzására, egy tragikusan rövid kapcsolatot az első találkozás hangszekrényéből. Emberöltönyt meg csaknem még egy fél távol-ságából, az események örvényén és emlékei poklán keresztül. És mégis meghatódottan. Hiszen erre is Ő tanította egy kicsit, a szülőföld szerelme mellett.

Az utókor nem mindig és nem szükségszerűen élesen látó. És talán még kevésbé igazságos bíró. Emlékeztetőül elég utalni az elválasztó messzeséget felező évek fagyára: nevét amikor is szinte kárhozat volt kiejteni, leírni, és méltatni Őt: minden bátorság kevés. Még szerencse, hogy a befolyásoltan száműző szigor is feledékeny olykor, és a könnyelműség vétke is mérlegre kerülhet, hogyha néhány örtűzőrző rádöbben arra, hogy az öncsonkítás, különösen a mi viszonylatainkban, több egy bizonyos hűség hibájánál.

Mindezt persze aligha is sejtette az a gyanútlan praematurus abiturienus, aki első versei megjelenése és az Ő invitáló levele ösztönzésére harmincegy nyarán bekopogott hozzá az ősziváci rendelőből azon a különös világot sejtető ajtón. Még nem sokat tud róla, és mégis csodaváróan lelkesedik érte az a fiatalember, aki voltam. A budapesti A Hét rangot biztosított neki — ezt tudja, és ismeri a Naplóban, Vajdasági Írásban és A Mi Irodalmunkban közölt írásait. A Kévében főleg az Ő verseit bújta. Munkáit akkor még nem olvashatta az intézetben morotva tápon cseperedett tájékozódó. Esmélkedése, mármint az irodalmi, inkább a szerző szándékának és bátorságának hódol, mintsem az írónak. Annak kvalitásait csak később mérheti fel.

Előzetes az első találkozáshoz:

Nagyapa könyvespolcai után, középiskolás koromban átrágtam már magam a hegyesi plébános és kántor könyvtárán, Kassák munkáin, egy Pestről szaladt derék iparos jóvoltából, intézetbeli éveimben, kedvenc két tanárom biztatására, a latin és francia klasszikusokon, majd nyolcadikosként, ahelyett, hogy érettségire készültem volna, sváb osztálytársaim pukkasztására, henccegüket megunván, a német filozófusokon, és frissítőképpen a Nyugat évfolyamszámain és nemzedéke művein, Fürst Sanyi orvos barátom szigorú adagolásaiban, no meg a kötelező szerbhorvát irodalmon.

Betűző olvasó voltam. Lázasan elemző, körülményesen, sőt kötekedően méltatlankodó, hogyha valamit nem tudtam összeegyeztetni sa-

játságos törvényű ars poetica-elméletemmel. Iskolai tanulmányaim, a derék és alapos, de komor mestereim keze alatt, nemegyszer keltették bennem azt az érzést, hogy a gondolat, a hit és a szép nem mindig hatalom, és gyümölcsaik nagyon gyakran csak áldozatok árán lehetnek veszélytelenül hasznosak. A tudomány héja viszont nem is annyira kemény — inkább a levelei tüskések és keserűek az én szépségहितem ellenére. Húszéves sem voltam még. Zárkózott és szomjasan érdeklődő. És főleg elégedetlen — azzal, amit az addigi követelmények megoldása, tanáraim dicséretén túl, a tulajdon mérlegemen mutatott. Mert néha végtelen erőket sejtettem magamban, a becsvágy sem maradhatott néma — kísérleteztem. Az első verseimre tőle kapott írásbeli bátorítást sem éreztem meggyőzőnek. (Később Babitsét is alig valamivel buzdítóbbnak.) És gyűltek asztalomon — ő, könyvek fölött átvirrasztott bácskai éjszakák! — a verses kéziratok és első műfordítás-kísérletek, hogy végül is kályhaláng martaléka legyen valamennyi. Mert keveslettem a megoldás és mondandó súlyegyenét. És tovább szenvedtetett a felmérés: vagyok és mégsem vagyok: képességeim kifejezésre juttatása korántsem elégít ki, szigorúbb óráimban leverően nyomaszt a kudarc érzete, olykor kétségbeesjtően.

Útmutatóra, eligazító, tanácsadó barátira szomjúhoztam legkivált.

Második levelére szántam rá magam: felkeresem és elmondok neki mindent. De hogy vele mindezt megsejtessem — problémaképpen, és tüzetesen az Ő felejthetetlen élőszavára sem minden szorongás nélkül elmondhassam, ahhoz bizony kevés volt az a »horkoló bácskai éjszaka«. Éjfél is lehetett, amikor Ő is vallani kezdett, férfiasan szemérmesen, a saját dolgairól. Majd okosan, írótságainkról, akiket én nem ismertem, de írásaik nyomán érdekelték. Herceg, Szirmai, Farkas Geiza, Börcsök, Majtényi, Debreczeni, Szegedi, Bencz Boldizsár, Kristály... Hajnalba hajlott már az idő, amikor elfogódottságom múltán hangot adhattam annak is, ami esztétikai hitvallásomon kívül esett, nevezetesen abbéli aggályomnak, hogy vállalkozása, szervező munkájának gyümölcse nemcsak lelkes íróhívei java munkájának függvénye; sokkal inkább a történelmi pillanat veszélyétől félttem... a diktatúra fokozódó túlkapasaitól, a cenzúra önkényétől... Fekete Lajosról szólván ezt már előzetesen is sejtettem. Tudtam emésztő betegségéről — annál meggyőzőbb volt számomra az a tiszteletnél is többre készítő ereje hitének, ami érveinek és ellenérveinek élőszavából sugárzott. Hagyománytalanságunkra, gyér olvasóközönségünk alacsony szintjére még mertem ezek után célozni, de arra már nem, hogy a legnemesebb törekvést is kockázatosná teheti a művészetben a leszűkített célkitűzés aspektusa, a provincializmus veszélye...

— A mérsékeltebb művészi igény — reflektált eltűnődve aggályaimra — csakugyan nem fenyegeti irodalmi hagyományunkat. Átlagolvasóink tudatában az voltaképpen nincs is. A couleur locale ilyen körülmények között kívánatosan szorul ápolásra... A szintleszállítást ugyancsak az adottságok szabják meg, a közérthetőség legegyszerűbb eszközökkel való elérése ugyanemiat szükségszerűség itt, ahol olvasóközönséget kell nevelnünk elsősorban... A helyzetünket determináló szorításban is meg kell találnunk a modus vivendi mikéntjét.

(Később megértettem: nem is egy nem eléggé allegorizált versnek bölcs visszajuttatása is voltaképpen ezt a célt szolgálta.)

Ahogy egyenrangú vitatársul fogadott, élőszava és lázasan csillogó szeme biztatásával, az több volt annál, amit első találkozásunktól remélhettem. És amikor, hajnaltájt, rendelkezésemre bocsátotta — egyszer s mindenkorra használatra — könyvtárát, mintegy melékesen megkérdezte:

— És mi a terve? Mire szándékozik beiratkozni?

— Összehasonlító irodalomra, a Sorbonne-on. Apai örökségemből futná is szerényen a tíz szemeszterre, de...

— És mi akadály? ...?

— Attól tartok, nagyapa bölcsessége — mosolyodtam el keserűen. — Szerinte ugyanis hiába végezném el, nem jutnék katedrához. Eltöprengett, majd:

— Sajnálom, de féltő, hogy igaza van nagyapának.

Egy világ omlott össze bennem.

És délelőtt, amint velem jött a »batus kis állomásra«, karom majd leszakadt a kölcsönadott bőrönd súlyától: első válogatásomat ugyanis tántoríthatatlan sorbonne-i álmom sugalmazta mégis: három francia lírai antológia, Apollinaire, Gide három regénye, Romain Roland, Giraudoux, Proust, Duhamel, Colette, Valéry, Mauriac, Cocteau, Morand, Larbaud, Montherlant, Green, Supervielle, Giono és mások műveivel volt tele. A hegyesi nyár elég volt e zsákmány megemésztésére. És amikor visszavittem: megint csak hajnalig beszélgettünk a szóban forgó írókról és munkákról — nagy franciarajongó volt Ő is —, hazai dolgainkról, József Attiláról, Krležáról, a francia líráról, Jeszenyiről és mi mindenről még! ...

Zágrábi egyetemi éveimben gyakran váltottunk levelet egymással. Sajnos, csak két évig. Még két nyáron lehettem nála vendég két-két ízben. Ekkor már — közvetlenebbül Ő, felszabadultabban én — mindent elmondhattunk, ami épp foglalkoztatott bennünket, vagy ami felől az Ő véleményét szerettem volna hallani. Műfordítói elképzelésemet is elmondhattam neki, s nem vette zokon, hogy nem mindenben vágott a *Bazsalikom*ával. Az *Isola Bella* főhősének bírálatát sem róta fel nekem. Olvasmányainkról kölcsönösen nyilatkoztunk, s örömem nemegyszer már-már büszkeség is volt, hogyha egybevágó volt véleményem az övével. Tanácsai, olvasásra ajánlott választásai mindig ráhibázások voltak érdeklődési és fejlődési szempontjaimra.

És mi mindenről szólhatnék még, amit neki köszönhetek!

Később nemcsak a Kalangya szerkesztőjéhez voltam jó ideig bizalmatlan, izlést és mérleget illetőleg egyaránt. Vele sohasem voltak kételyeim, sem fönntartásaim. Soha!

Hozzám írt leveleinek zöme, legnagyobb sajnálatomra, »jeles helyen« kallódik. Amit ez idő szerint közreadtam, elenyésző töredéke csupán.

Ne vedd zokon, Mester, atyai Tanítóm. Más könnyelműségeim mellett és ellenére sem voltam talán méltatlan tanítványod. Élőszavad, a felejtethetlen: segített és átsegített... Köszönöm, Mesterem!

Budapest, 1973. szeptember